

PAŃSTWOWY
TEATR
ZAGŁĘBIA
W SOSNOWCU
TZ

MAKSYM GORKI

Na dnie

6

PREMIERA

W SEZONIE 1979/80

dnia 19 kwietnia 1980 r.

Dyrektor i Kierownik Artystyczny
JAN KLEMENS

Kierownik Literacki
JAN PIERZCHAŁA

TEATR ZAGŁĘBIA
W SOSNOWCU

ODZNACZONY:

ORDEREM SZTANDARU PRACY I KLASY
ODZNAKĄ TYSIĄCLECIA PAŃSTWA POLSKIEGO
i ZŁOTĄ ODZNAKĄ ZASŁUŻONEMU
W ROZWOJU WOJEWÓDZTWA KATOWICKIEGO
CZERWONĄ RÓŻĄ „TR”
ZŁOTĄ ODZNAKĄ HONOROWĄ TPPR

MAKSYM GORKI

Na dnie

(NA DNIE)

SZTUKA W 2 CZĘŚCIACH

Przekład:

Anna Kamieńska i Jan Śpiewak

Reżyseria:

JANUSZ OSTROWSKI

MAKSYM GORKI

Wielki realista i zarazem wielki romantyk, oskarżyciel i krytyk systemu społecznego, pełen współczucia nie tylko dla skrzywdzonych, lecz i dla skrzywionych moralnie przez ten system — cechy te harmonijnie łączą się w postawie Maksyma Gorkiego.

Urodził się w 1868 r. w Niżnym Nowogrodzie (dzisiejsze miasto Gorki). Prawdziwe jego nazwisko: Aleksy Maksymowicz Pieszkow. Po śmierci ojca, z zawodu rzemieślnika, wychowywał się u rodziców matki. Kiedy znaleźli się na pograniczu nędzy zmuszony był, jeszcze jako nieletni chłopiec, zarabiać na utrzymanie. Pracował dorywczo gdzie się dało: w warsztatach rzemieślniczych, przy urządzeniach portowych. W poszukiwaniu zajęcia odbywał wędrowki po kraju. Zetknął się wtedy z działaczami nielegalnej radykalnej organizacji „Narodna Wola”, nastawiającej się głównie na oddziaływanie na chłopów. Dokszałcał się w narodnickich kołach samokształceniowych, a przede wszystkim — przez lekturę. Wcześniej uświadomił sobie jednak nieskuteczność działalności narodnickiej.

Z czasem mógł nawet pracować jako urzędnik w kancelarii adwokackiej. Przede wszystkim jednak zaczął pisać. Najpierw — małe formy dziennikarskie i literackie. W latach 1904—1905 współpracował stale z popularnymi pismami. Ale przełomowa dla niego data to rok 1892. Debiutował wtedy

opowiadaniem „Makar Czudra” w piśmie „Kaukaz”, podpisując je swoim późniejszym statym pseudonimem (Gorki znaczy gorzki). Opublikował szereg innych opowiadań z kręgu tzw. rosyjskich „bosiaków” — nędzarzy, często wótczégów, właściwie wyrzuconych poza nawias społeczny. Równolegle pisał opowiadania o wątkach na wpół fantastycznych, głosząc pochwałę wolności, nieskrępowanego indywidualizmu, przeciwstawiające się systemowi totalistycznego państwa. Charakterystyczny utwór Gorkiego z tego okresu to „Pieśń o sokole” (1895) i „Pieśń o zwiastunie burzy” (1901), proza poetycka z nurtu nazywanego później rewolucyjnym romantyzmem.

Europejską sławę przyniosła mu już pierwsza książka „Szkice i opowiadania” (1898). Z kolei powstawały już inne utwory: powieści, dramaty. W twórczości Gorkiego tego okresu dostrzega się dużą fascynację twórczością Dostojewskiego i równocześnie opozycyjne wobec niej nastawienie, pewien wpływ Czechowa i wreszcie krystalizowanie się całkowicie własnej, odrębnej postawy: łączenia realizmu, analizy i krytyki społecz-

nej z elementami romantyzmu rewolucyjnego. Istotnie znaczenie w rozwoju jego drogi myślowej miały kontakty z rewolucyjnym ruchem robotniczym (współpracował m. in. z gazetą „Nowaja Żyźń”). Ważniejsze utwory Gorkiego z tego okresu to powieść „Fama Gordiejew” (1899), dramaty: „Na dzień” (1901), „Mieszczanie” (1902), „Letnicy” (1904), „Dzieci słońca” (1905), „Barbarzyńcy” (1905), „Wrogowie” (1906), poemat filozoficzny „Człowiek” (1903) i powieść „Matka” (1906).

W 1902 r. Gorki otrzymał honorowe członkostwo Rosyjskiej Akademii Nauk. Pod naciskiem władz, potępiających jego wystąpienia polityczne (miał za sobą już dwukrotne pobytu w areszcie) Akademia wycofała jego kandydaturę. Przez jakiś czas kierował wydawnictwem „Znaniye”, skupiającym wokół siebie szereg wybitnych pisarzy. Brał czynny udział w Rewolucji 1905 r. — za co znów został aresztowany. Zwolniono go pod naciskiem licznych protestów w całej Europie. Również w 1905 r. Gorki wstąpił do partii bolszewickiej i został wybrany delegatem na jej V zjazd w Lon-

dynie — w 1906 r. W latach 1906—1913 przebywał na emigracji. A więc w USA gdzie powstawały jego satyryczne książki — „Moje wywiady” i „W Ameryce” — oraz we Włoszech. Z innych utworów Gorkiego powstałych przed Rewolucją Październikową wymienimy powieści: „Spowiedź” (1908), „Życie niepotrzebnego człowieka” (1908), „Koleje życia” (1909), „Lato” (1909), „Miasteczko Okurów” (1909), „Życie Matwieja Kożemiakina” (1910—1911), „Po Rusi” (1912—1916), opowiadania „Baśnie włoskie” (1912), dramaty: „Ostatni” (1908) i „Starzec” (1915). Istotne są również jego eseje i teksty publicystyczne (m. in. powstałe już w 1917 r. „Myśli nie na czasie”, wyrażające niepokoje i obawy o kształt porewolucyjnej Rosji).

Okres Rewolucji Październikowej Gorki spędził w kraju, stając się jednym z najwybitniejszych organizatorów życia kulturalnego, dziennikarskiego, literackiego. Nie przeszkadzała mu w działalności organizatorskiej i pracy pisarskiej rozwijająca się gruźlica płuc; na skutek niej musiał jednak odbywać długie kuracje, jak w latach 1921—1925, kiedy leczył się we Włoszech.

Najznacześniejsze z wówczas pisanych utworów powieściowych Gorkiego to: „Moje uniwersytety” (1923), z cyklu autobiograficznej trylogii obejmującej „Dzieciństwo” (1912—1913) i „Wśród ludzi” (1914), „Artamonow i synowie” (1925) i „Klim Samgin” (1925—1936). Powstają wtedy również jego dramaty: „Somow i inni” (1931), „Jegor Buńczukow i inni” (1932), „Dostigajew i inni” (1933) oraz nowa wersja dramatu „Wassa Żeleznowa” (1936). Napisał również szereg cyklów i wspomnień poświęconych Błokowi, Tołstojowi, Jesieninowi, Leninowi oraz szkice „Po Kraju Rad” (1929) i „Opowiadania o bohaterach” (1930).

Redagował kolejno szereg pism społeczno-literackich i uprawiał bogatą twórczość publicystyczną. Na I Zjeździe pisarzy radzieckich w 1934 r. został wybrany honorowym przewodniczącym Związku Pisarzy Radzieckich. Podczas Zjazdu sprecyzował i rozwinął swoją koncepcję literatury, inicjując i określając nowy jej kierunek — realizm socjalistyczny. Duże są zasługi Gorkiego dla ruchu wydawniczego. Zainicjował m. in. cykle: „Życie wybitnych ludzi” i „Biblioteka poety”, opracował koncepcje innych („Historia fabryk i zakładów przemysłowych” i „Historia młodego człowieka XIX w.”). Przez jakiś czas prowadził również wydawnictwo „Literatura światowa”. Umarł 18. VI. 1936 r.

Barwność i wyrazistość kreślonych przez Gorkiego postaci i środowisk decyduje o artystycznej randze jego dzieła. Dramatyczne zaś walory zawarte również w prozie Gorkiego sprawiły, że wiele jego utworów powieściowych stało się tworzywem dla filmów i adaptacji scenicznych.

RENATA ZWOŹNIAKOWA

ALLARDYCE NICOLL

ARCYDZIEŁO

„Na dnie” (1903) pod względem techniki scenicznej nie przypomina żadnej ze sztuk realistycznych poprzedniego okresu, z wyjątkiem może Totstojowskiej „Potęgi ciemnoty”. Autor nie uważa tej sztuki za dramat, woła raczej pozostać wierny tradycji Ostrowskiego utrzymując ją w stylu „scen z życia Rosji”. W tych scenach pisarz zstępuje do „piwnicy przypominającej jaskinię”, gdzie grupa żalosnych włóczęgów w różnym wieku gnieździ się słoczona w okropnych warunkach. W sztuce tej istotnie nie ma fabuły, różnych za to fabuł jest wiele. Jedyne prawdziwą „historią” w „Na dnie” jest historia Waśki, który utrzymując stosunki z Wasilisą, żoną właściciela domu noclegowego, Kostylewa (Miszki), decyduje się ją porzucić i odejść z jej siostrą Nataszą. Zaginiona Wasilisa doprowadza do bójki z Nataszą, a Waśka, usiłując bronić dziewczyny, niechcący zabija Kostylewa. Jednakże, choć jest to pozornie jedyna fabuła sztuki, Gorki zdołał przedstawić szereg drobnych wątków związanych z jej bohaterami. Z padających ze sceny aluzji możemy w wyobraźni śledzić degrengoladę zrujnowanego aktora, nim trafił on do tej jaskini rozpacz. Sami uzupełniamy sobie ponure życiorysy bezrobotnego ślusarza Kleszcza i jego żony-gruźliczki Anny, Barona i prostytutki Nasti, przekupki Kwaszni, szewca Aloszki. Do tej grupy zziębniętych i głodnych rozbit-

MAKSYM GORKI

NA DNIE

OBSADA :

MICHAŁ IWANOW, właściciel domu
noclegowego
WASILISA KARPOWNA, jego żona
NATASZA, jej siostra
MIEDWIEDIEW, ich wuj, policjant
ANDRIJ MITRYCZ KLESZCZ, ślusarz

ANNA, jego żona
WAŚKA PIEPIEŁ
NASTIA, dziewczyna
KWASZANIA, sprzedawczyni pierożków
BUBNOW, czapnik
~~AKTOR *Sabin*~~
BARON
ŁUKA, wędrowiec
ALOSZKA, szewc
KRZYWA SZYJKA, tragarz
KOBIEITA
TATAR, tragarz

— Michał Leśniak
— Barbara Medwecka
— Elżbieta Laskiewicz
— Edward Skarga
— Jan Klemens
Janusz Ostrowski
— Stefania Żubrówna
— Wojciech Leśniak
— Ewa Leśniak
— Anna Gołębiowska
— Andrzej Hołaj
~~— Bogusław Weil~~
— Krzysztof Misiurkiewicz
— ^{*Antoni*} Andrzej Jurasz
— Grzegorz Górny
— Wiktor Fronczyk
— Elżbieta Trojanowska
— Stanisław Edward Mołek

Bernard Krawczyk

Kilku bezimiennych wścigów nie biorących udziału w rozmowie.

REŻYSERIA:

JANUSZ OSTROWSKI

ASYSTENT REŻYSERA:

BOGUSŁAW WEIL

INSPIKJENT:

STANISŁAW EDWARD MOŁEK

SCENOGRAFIA:

JERZY MOSKAL

KOSTIUMY:

DANUTA KNOSAŁA

KONTROLA TEKSTU:

DANUTA GROCHOWINA

Opac muzyka: Halina Katinowska

ków dotacza się stary wędrowiec Łuka: za jego to właśnie pośrednictwem upłastycznia się panująca tu atmosfera. Dzięki łatom włóczęgi Łuka zdobył własną filozofię życia. „Wszyscyśmy na tej ziemi pielgrzymi — mówi Łuka. — A powiadają, że i ta ziemia to pielgrzym niebieski”.(...)

Łuka zna całą beznadziejność życia, a jednak nie traci nadziei. „Ludzie? — powiada. — A pewnie, że znajdą. Kto szuka — znajduje. Kto bardzo pragnie — znajdzie!”. W końcu wszakże rzeczywistość przeczy słowom Łuki. Tu nikt niczego nie znalazł: ci nieszczęśnicy przebyli długą noc i ich cierpieniom nie widać końca.

„Na dnie” Gorkiego to arcydzieło.

ALLARDYCE NICOLL

Dzieje dramatu od Aischylosa do Anouïha. PIW, 1962, s. 154—155.

JAN PIERZCHAŁA

Gorki i Stanisławski

Maksym Gorki debiutował jako dramaturg u Konstantego Stanisławskiego, w jego Moskiewskim Artystycznym Teatrze Powszechnym, który otwarty został 14 października 1901 r. Tu na zakończenie sezonu 1901—1902 wystawiono „Mieszczan”, zaś w następnym sezonie odbyła się prapremiera „Na dnie”.

Był to czas niosący oczekiwanie na wielkie, rewolucyjne przemiany w życiu Rosji, okres który objawił się w teatrze nowymi utworami o tematyce społecznej, tematyką literacką jakiej jeszcze nie było. W takiej to chwili w teatrze pojawił się również Maksym Gorki. Konstanty Stanisławski tak pisał w książce pt. „Moje życie w sztuce”: „Człowiekiem, który dał początek i był głównym twórcą społeczno-politycznego kierunku w naszym teatrze, był Aleksiej Maksymowicz Gorki. Wiedzieliśmy, że pisze on dwa utwory: jeden, którego treść opowiadał mi na Krymie i który nie posiadał jeszcze tytułu, drugi zaś pt. „Mieszczanie”. Interesował nas pierwszy utwór, w którym Gorki przedstawił był swych umiłowanych »byłych ludzi« i który właśnie zdobył mu sławę. Życie włóczęgów »bosiaków« nie było jeszcze nigdy przedstawione na ro-

syjskiej scenie, w czasie zaś przeze mnie opisywanym zarówno te warstwy, jak wszystko, co szło z nizin społecznych, przyciągało uwagę ogółu. Właśnie tam poszukiwaliśmy wówczas talentów”.

Konstanty Stanisławski z niecierpliwością czekał na chwilę, kiedy autor ukończył swoje sztuki. „Mieszczanie” pojawili się pierwsi, choć Gorki zamierzał ukończyć wprawdzie sztukę o rosyjskich „bosiakach”, oberwańcach i wścizgach. Zanim „Mieszczanie” zostali zrealizowani na scenie, ciągnęły się długie pertraktacje z władzami i cenzurą, która ingerowała tak dalece, że nawet usunęła ze sztuki zdanie „żona kupca Romanowa”, gdyż dopatrzone się w tym aluzji do nazwiska panującej rodziny cesarskiej. Zezwolono też jedynie na kilka przedstawień abonamentowych pod ścisłą kontrolą policji, która przebrała w liberie pełniła nawet funkcje bileterów.

„Mieszczanie” rodzili się bardzo długo i sztukę pokazano wprawdzie w Petersburgu: „Na generalną próbę w Panajewskim Teatrze (...) zjechał cały rządzący Petersburg,

poczynając od wielkich książy i ministrów, przeróżni dygnitarze, cały Komitet Cenzury, przedstawiciele policji i inne wysokie osobistości z żonami i rodzinami. W samym teatrze i w pobliżu umieszczono wzmocniony oddział policji, na placu przed teatrem jeździli konni żandarmi. Można było sądzić, że przygotowuje się nie generalna próba lecz generalna bitwa”.

Chwilę tę cechowały szczególne napięcia. W owym czasie kiedy Gorki ze Stanisławskim odbywali na Krymie rozmowy o teatrze, miał miejsce głośny epizod z wybraniem Maksyma Gorkiego do Akademii Umiejętności na honorowego członka wydziału języka i literatury. Policja, pod której nadzorem był pisarz, przyjęła to z niezwykłym oburzeniem, car Mikołaj II nakazał wybór uchylić, co ogłoszono w „Dzienniku Urzędowym”. Czechow i Korolenko wtedy właśnie protestacyjnie zrezygnowali z członkostwa Akademii.

Represja i nagonka prasy oficjalnej wobec Gorkiego nie powstrzymały jednak Konstantego Stanisławskiego, który długo i z wielkim wysiłkiem przygotowywał premierę „Mieszczan”. Reformator teatru rosyjskiego, który nie miał wpływu wywarł na cały teatr europejski, model swej sztuki scenicznej opierał na intuicji i uczuciu, na głębokim autentycznym wżywaniu się w rzeczywistość przedstawianą, wreszcie na swoim dystansie i uprzedzeniu do wszelkiej tendencji, był bowiem przekonany, iż dopiero widz sam winien wyprowadzić wnioski i stworzyć tendencje na podstawie tego, co dał mu teatr i twórcza koncepcja aktora.

Więc pewnie z uwagi na ową tendencyjność Stanisławski nie był zadowolony z „Mieszczan”. Tak pisał: „Przedstawienie nie miało wielkiego powodzenia ani w Mos-

kwie ani w Petersburgu. Mimo naszych wysiłków jego społeczno-polityczne znaczenie nie doszło do świadomości widza...”.

Wielkiego reformatora porwała za to sztuka następna. Wolno sądzić, skonstruowana i wyważona pod względem tendencji niewątpliwie pod wpływem samego Stanistawskiego lub jego bliskiego współpracownika, dramaturga MCHAT-u, Niemiowicza-Danczenki, pod którego wpływem Gorki zmienił wiele, także tytuł sztuki brzmiący pierwotnie „Na dzień życia”. Sam Konstanty Stanistawski w sztuce „Na dzień” sięgnął po interesującą rolę Satina i zaczął się do niej przygotowywać. Zgłębiał tajemnice psychiki samego Gorkiego, jak i postaci jego sztuki. Dla pełniejszego poznania środowiska „bosiaków” Stanistawski zorganizował nocną wyprawę aktorów, uczestniczących w „Na dzień” do domów noclegowych na Chitrowym Rynku w Moskwie. „Ujrzeni tam olbrzymie sale noclegowe, zapelnione szeregiem prycz, na których spali znużeni ludzie: kobiety i mężczyźni podobni do trupów”.

Wyprawa okazała się niezwykle cenna, pozwoliła aktorom pogłębić psychologiczny obraz byłych ludzi oraz umożliwiła pełne wczucie się w ich osobowość, co dla Stanistawskiego było podstawą warsztatu aktor-skiego. Sam Stanistawski wspominał: „Ja zaś według zwyczaju, bezsilnie szarpałem się na początku pracy, przerzucając się od realiów do uczucia, od uczucia do obrazu, od obrazu do inscenizacji lub zamęczałem Gorkiego, szukając w nim twórczego materiału. Opowiadał mi jak i z kogo brał wzory, mówił o swym życiu włości, o spotkaniach, pierwowzorach osób działających, w szczególności o mojej roli Satina”. Prapremierowe przedstawienie „Na dzień” odniosło niestychany sukces. Stanistawski pisał: „Wywoływano bez końca reżyserów, wszystkich aktorów (...) i wreszcie samego Gorkiego. Zabawnie wyglądało, gdy ten po raz pierwszy zjawiając się na scenie, zapomniał o trzymanym w zębach papierosie, uśmiechał się z zakłopotaniem, nie domyślając się, że trzeba wyjąć papierosa z ust i kłaniać się publiczności (...). Gorki stał się bohaterem dnia. Chodzono za nim po ulicy i w teatrze, tłumnie zbierali się wpatrzeni w niego wielbiciele, a zwłaszcza wielbicielki. Początkowo zawstydzony swą popularnością, podchodził do nich targając grubymi palcami silnej ręki swe rude podstrzyżone wąsy, co chwila poprawiając proste, długie włosy lub odzrucając ruchem spadające na czoło kosmyki. Aleksiej Maksymowicz rozdymał przy tym nozdrza, podrygiwał, garbił się zakłopotany (...). Jego komiczne zażenowanie i oryginalny sposób mówienia przy wielkiej nieśmiałości tym bardziej intrygowały i pociągaly wielbiciele. Czar jego był wielki. Było w nim jakieś piękno, wyraz i niewymuszona swoboda”.

JAN PIERZCHAŁA

Zastępca Dyrektora:
ALFRED KOWALSKI

Główny Księgowy:
TADEUSZ KUSZEJ

Koordynator Pracy Artystycznej:
PAWEŁ GABARA

Kierownik Działu Upowszechniania Teatru:
ZYGMUNT SZAFRAN

Kierownik Techniczny:
JERZY KOTULA

Kierownik Sekcji Światła i Dźwięku:
MACIEJ KĘDZIEŃSKI

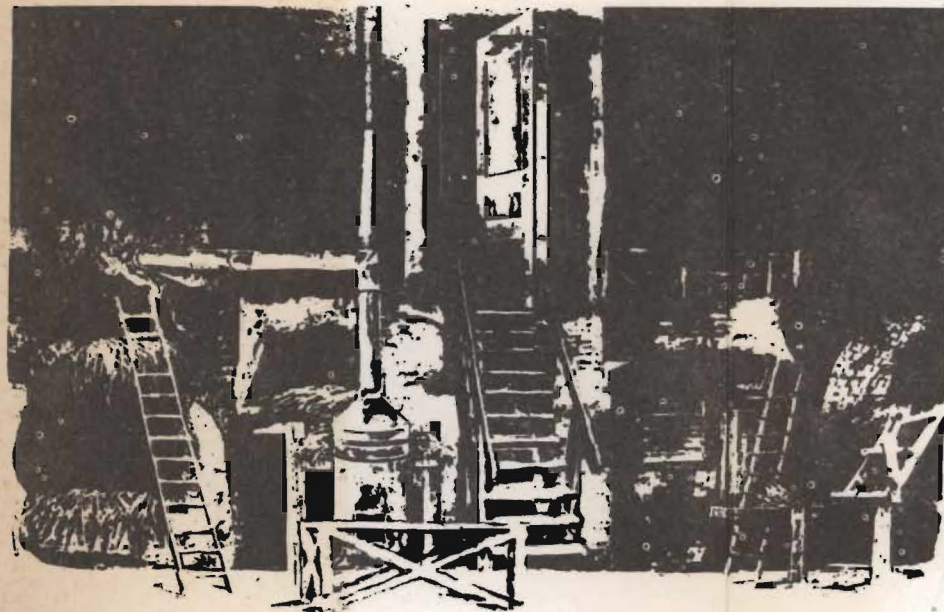
Kierownik pracowni krawieckiej:
ADAM SZYMAŃSKI

Zastępca kierownika pracowni krawieckiej:
HILDEGARDA ŻAK

Kierownik pracowni perukarskiej:
LIDIA DROBNIK

Pracownia stolarska:
STANISŁAW MANIARA

Brygadierzy sceny:
ANDRZEJ GÓRSKI
JERZY ZDYBAŁ

PROJEKT SCENOGRAFII I PRZERYWNIKI – JERZEGO MOSKALA

Redaktor programu:
JAN PIERZCHAŁA

Projekt okładki
i opracowanie graficzne:
JERZY MICIAK

Reprodukcje:
JAN HANUSIK

Korekta:
IRENA SKOWRONEK

NAJBLIŻSZE PREMIERY:

LEON KRUCZKOWSKI —

NIEMCY

LUIGI PIRANDELLO --

HENRYK IV

Sprzedż biletów

w kasie Teatru:

czwartek, piątek, sobota,
niedziela

w godz. 15.00—18.00

Dział

Upowszechniania Teatru

i kasa biletowa 66-11-27

Centrala 66-04-94